

НОВІ ТИПИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГІОНУ

Вінницький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
21021, Вінниця,
вул. Хмельницьке шосе, 95,
факс: 465772,
e-mail: vstu@vstu.vinnica.ua

Анотація. Здійснено аналіз особливостей організаційної побудови інтегрованих сільськогосподарських підприємств нового типу. Розглянуто конкурентні переваги цього типу підприємств, а також їх вплив на розвиток аграрного сектора Вінниччини. Обґрунтовано природу соціально-економічних проблем, пов'язаних із діяльністю підприємств холдингового типу в АПК, і напрями відповідного державного регулювання.

Ключові слова: інтегровані підприємства, мінімізація оподаткування, державний контроль.

Annotation. The analysis of features of organizational construction of the integrated agricultural enterprises of a new type is carried out. The competitive edges of the given type of enterprises, and also their influence, are considered on development of agrarian to the sector of the Vinnytsia region. It is grounded nature of the socio-economic problems, related to activity of enterprises of holding type in APC, and directions of the proper state adjusting.

Мороз О.О., Семцов В.М. Нові типи сільськогосподарських підприємств та їх вплив на розвиток ...

Key words: integrated enterprise, minimization of taxation, state control.

Вступ. Як показала практика, процеси ринкової трансформації та реформування аграрного сектора економіки активно сприяють створенню великих сільськогосподарських підприємств корпоративного типу. Такі підприємства є найбільшими орендарями сільськогосподарської землі в Україні: за даними Б.Пасхавера [1, с.49], нині в державі в оренді знаходиться майже 21 млн га, з яких великі сільськогосподарські підприємства орендують близько 16 млн га, фермерські господарства – 3 млн га, населення та інші орендарі – 2 млн га. Таким чином, суспільство стикнулося з принципово новим типом аграрної економіки, ефективність якої повинна бути доведеною.

Як стверджує В.Россоха [2, с.108], нині аграрний сектор України представлений чотирма організаційно-правовими формами, а саме: колективні підприємства, потужні інтегровані сільськогосподарські підприємства корпоративного типу, фермерські господарства й особисті господарства населення; при цьому саме великі інтегровані сільськогосподарські підприємства, запроваджуючи високі технології, визначають характер сучасного сільського господарства. На думку В.Пизенгольца [3, с.53–54] та І.Кириленко [4, с.45], інтегровані підприємства-гіганти є найперспективніші з організаційно-правових форм господарювання, оскільки здатні об'єднувати виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Сучасна точка зору на ефективність інтегрованих підприємств може бути відображена в таких аспектах. Так, як стверджується [3, с.53–54; 5, с.25; 6, с.32; 7, с.4], основною причиною створення інтегрованих сільськогосподарських підприємств є ефект масштабу й об'єднання в технологічний ланцюг виробництва та переробки. Основними

перевагами інтегрованих сільськогосподарських підприємств над унітарними організаційно-правовими формами є [3, с.54; 5, с.26; 8, с.4; 9, с.10; 10, с.7; 11, с.38; 12, с.162]:

- створення технологічного ланцюга (виробництво–переробка–реалізація);
- використання нових технологій, які фінансово не можуть дозволити собі інші типи підприємств;
- мінімізація транзакційних витрат;
- диверсифікація виробництва;
- можливість акумулювати фінансові потоки з подальшим більш ефективним витрачанням (направленням їх на першочергові проблеми);
- знищення локального монополізму (посередників);
- створення монополії на ринку;
- оптимізація оподаткування та ін.

Водночас спектр цих питань продовжує викликати дискусію. Так, Е.Савченко, губернатор Белгородської області РФ, стверджує [7, с.3], що інтегровані підприємства мають “чітку економічну перспективу”, тоді як І.Ушачев та В.Арашуков [9, с.9], досліджуючи питання функціонування інтегрованих формувань, зазначали, що їх перспективи являють собою складний і суперечливий процес. Тому не можна не погодитися з науковцями [11, с.37; 13, с.3], які стверджували, що питання створення та функціонування інтегрованих формувань залишилися недостатньо вивченими.

Постановка завдання. Новий етап розвитку вітчизняної аграрної економіки спричинений насамперед впливом інтегрованих сільськогосподарських підприємств. Однак питання об’єктивного висвітлення ролі такої форми підприємництва в АПК регіону залишилося маловивченим, що зумовило відповідну мету статті: дослідження впливу інтегрованих сільськогосподарських підприємств на розвиток аграрного сектора. Основними методами дослідження, окрім загальнонаукових, стали монографічний метод і метод структурного аналізу організаційних основ інтегрованих сільськогосподарських підприємств холдингового типу.

Результати. Вважаємо за необхідне відмітити, що питання вивчення впливу інтегрованих підприємств на економіку не є принципово новим. Так, ці питання вивчалися на початку ХХ ст. у працях В.Леніна (робота “Империализм, как высшая стадия капитализма”, яка була написана в 1916 р.), Г.Геймана, О.Ейдельса, Р.Гільфердинга [14, с.325–439] та ін. Цими авторами відзначалися переваги комбінованих (інтегрованих) підприємств над “чистими” (простими, унітарними) формами в силу того, що за інтегрованими підприємствами, як правило, стоять потужні фінансові структури; стверджувалося, що саме складна форма господарювання є більш перспективною. Так, Г.Гейман, доводив, що “...чисті підприємства гинуть, роздавлені високою ціною на матеріали, при низьких цінах на готові продукти” [14, с.338].

Водночас хотіли б підкреслити, що саме складна інтегрована форма господарювання є ідеальною для проведення як відносно законних (оптимізація та мінімізація податків, спекуляція), так і незаконних (ухилення від сплати податків) операцій. Л.Ешвеге зазначав, що “...найпростішим, а тому найбільш поширеним засобом зробити баланси підприємства непрозорими є розподіл його на декілька частин шляхом створення установи “товариств – дочірніх підприємств” або шляхом приєднання таких підприємств. Переваги цієї системи з точки зору мети, законної та незаконної, настільки очевидні, що нині винятком є великі підприємства, які б не прийняли цієї системи” [14, с.368]; цим самим автором відзначалося, що саме спекулятивні операції із землею є одними з найприбутковіших.

Фінансові спекуляції, а також фіктивні операції власників інтегрованих підприємств неодноразово описувалися французьким економістом Л.Лізісом, який відзначав,

зокрема, практику шахрайських фінансових операцій власників рафінадних заводів, тоді як Ф.Кестнер (у праці “Примушення до організації”, яка була написана в 1912 р.) відмічав “нечесні” механізми впливу великих підприємств корпоративного типу на непідконтрольні їм “сторонні” підприємства [14, с.345–346, 371–372]. Досліджуючи діяльність інтегрованих підприємств, німецький економіст Р.Ліфман докладно описав [14, с.351] механізм приєднання власності “непідконтрольних” підприємств шляхом використання “системи участі”, яка фактично є участю капіталу головного підприємства в капіталі підконтрольних підприємств (шляхом створення т. зв. “пірамід”).

Таким чином, огляд наукових праць дає підстави стверджувати, що питання, пов’язані з функціонуванням інтегрованих сільськогосподарських підприємств, потребують глибокого та багатогранного аналізу. Потрібно визнати, що нині немає остаточної відповіді на питання щодо ступеня позитивного впливу інтегрованих підприємств на аграрний сектор економіки України.

Переконані, що розвиток аграрного сектора економіки можливий лише за умов створення конкуренції між різними організаційними типами сільськогосподарських підприємств; при цьому критерієм ефективності такої конкуренції, серед інших, повинен стати характер соціального розвитку українського села, а також забезпечення розвитку сіл.

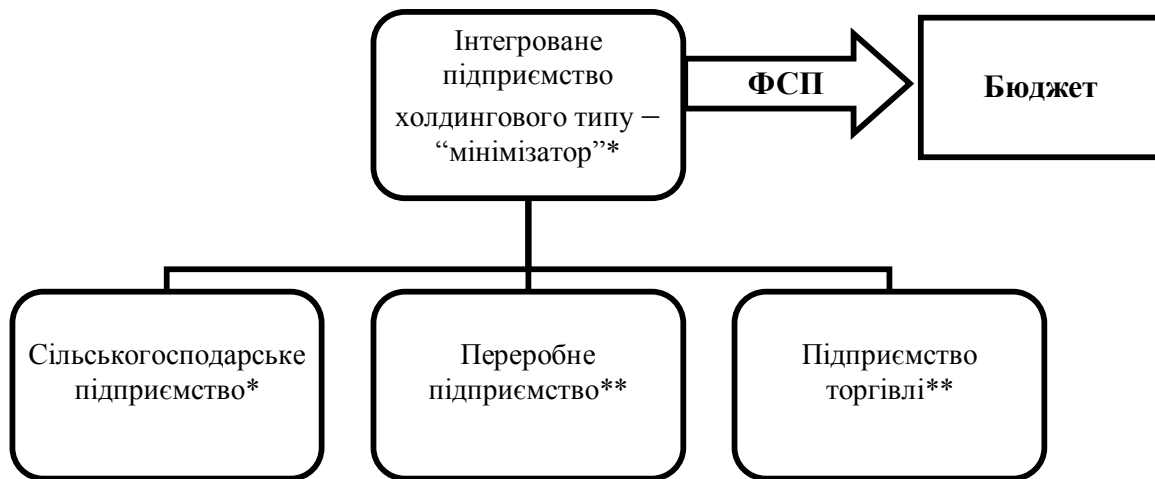
Проте конкуренція може призводити до створення монополій. Такої думки були, зокрема, А.Сміт [12, с.54], К.Маркс [15] та ін. Німецький економіст Г.Леві, вивчаючи особливості функціонування корпоративних підприємств, стверджував [14, с.339], що концентрація неминує призводити до монополій.

Як уже зазначалося, характер власності, володіння та використання землі в Україні зумовлений ситуацією, коли суб’єкти господарської діяльності здійснюють господарювання у більшості випадків шляхом оренди землі (паїв) у селян. Селяни, у свою чергу, отримують за це плату в розмірі, який складає не менше 3% від вартості землі. При цьому

Мороз О.О., Семцов В.М. Нові типи сільськогосподарських підприємств та їх вплив на розвиток ...

занепад аграрного сектора в багатьох регіонах країни залишається основною тенденцією, тому зазначений вище механізм господарювання важко визнати ефективним.

Звертає увагу на себе той факт, що всі великі інтегровані сільськогосподарські підприємства створені (на прикладі Вінниччини) на базі реформованих “радянських” підприємств; при цьому більшість сільськогосподарських підприємств корпоративного типу є платниками фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП). Більше того, останнім часом у Вінницькій області намітилася тенденція, коли власники потужних сільськогосподарських підприємств поглинають переробні підприємства та формують розгалужені торговельні мережі, створюючи таким чином потужні інтегровані системи (рис. 1).

*платник фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП);

**платник за звичайною системою оподаткування.

Примітка: за схожою схемою створені такі відомі у Вінницькій області сільськогосподарські підприємства, як ТОВ “Новофастівське” (ЄДРПОУ: 32581540, Погребищенський район), ТОВ “Агрокомплекс “Зелена долина” (ЄДРПОУ: 32721857, Томашпільський район), ТОВ “Продовольча компанія “Зоря Поділля” (ЄДРПОУ: 34009446, Гайсинський район) та ін.

Рис. 1. Схема створення інтегрованого підприємства – “мінімізатора” в аграрному секторі

У результаті такого об’єднання інтегроване формування холдингового типу, користуючись, на нашу думку, недосконалим законодавством, сплачує до бюджету лише ФСП. Таким чином, при оподаткуванні не враховуються результати роботи переробних і торговельних підрозділів підприємства, як наслідок, державний бюджет недоотримує кошти у вигляді податків.

Досить часто можна почути, що держава не приділяє належної уваги щодо підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що нині державні органи влади повинні терміново втрутитися в процеси функціонування інтегрованих сільськогосподарських підприємств. У першу чергу необхідно внести зміни в ЗУ “Про фіксований сільськогосподарський податок”, оскільки, вважаємо, саме цей податок дозволяє руйнувати сільські території, а також є ідеальним інструментом для проведення мінімізації оподаткування.

Так, ЗУ “Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17.12.1998р. № 320-XIV приймався з метою стабілізації сільськогосподарського виробництва й був тимчасовим; термін його дії повинен був припинитися 31 грудня 2009 р. Однак, у зв’язку з фінансовою кризою, цей Закон буде діяти й надалі, тому що 31.10.2008 р. було прийнято ЗУ “Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” за № 639-VI, яким зняті обмеження терміну дії ЗУ “Про фіксований сільськогосподарський податок” на невизначений строк.

Хотілося б відмітити, що кошти, сплачені сільськогосподарськими підприємствами у вигляді ФСП, за законодавством повністю акумулюються на рахунках місцевих бюджетів (сіл, селищ, міст). Проте слід нагадати, що 23.12.2004 року № 2287-IV зг. ЗУ “Про внесення змін до деяких законів України щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств” було змінено ставку податку, яка розраховується з гектара до грошової оцінки сільськогосподарських угідь для ріллі, з 0,5 на 0,15 відсотка. Головне

науково-експертне управління ВР України, даючи свій висновок на цей законопроект 15.12.2004 р., зазначало [16], що зменшення ставки ФСП більше ніж у три рази негативно вплине на місцеві бюджети.

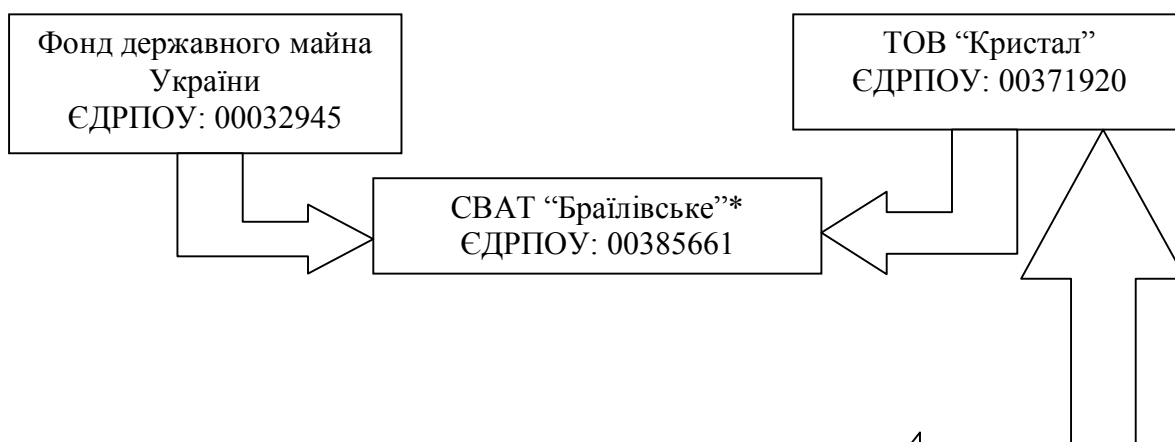
Нині ФСП сплачується в рахунок таких податків: податок на прибуток, земельний податок, комунальний податок та ін. Проте парадокс полягає в тому, що ФСП є в півтора рази менший за земельний податок і нині становить близько 6 грн за 1 га ріллі [17, с.10–13]. Розмір таких сплат не може не викликати подив. Саме тому вважаємо, що необхідно щонайменше переглянути механізм дії ФСП, а в перспективі – відмінити його.

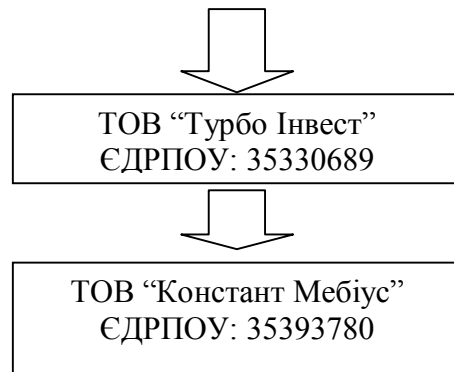
Повертаючись до питань функціонування інтегрованих сільськогосподарських підприємств, необхідно відмітити, що більшість власників таких підприємств, сплачуючи явно занижені податки шляхом використання зазначених вище та інших фінансових схем, обґрунтовують це негативною ситуацією, у якій опинилося вітчизняне сільське господарство. Безумовно, цілком природним є бажання власників інтегрованих сільськогосподарських підприємств зменшити платежі до бюджету шляхом оптимізації оподаткування. Органами державної влади (ДПА, державна адміністрація та ін.) таким підприємствам присвоєно статус “мінімізаторів”. На думку спеціалістів ДПА [18], під “мінімізаторами” слід розуміти підприємства, які, маючи доходи, декларують їх рівність витратам. Інакше кажучи, у цих підприємств співвідношення податку на прибуток до валових доходів менше від одного відсотка, як наслідок, у них практично відсутнє податкове навантаження. Необхідно визнати, що сьогодні вітчизняне законодавство не має чіткого визначення, яке підприємство слід вважати “мінімізатором”, а тому визначення, які надаються органами ДПА, є умовними. Як приклад можна навести такі відомі у Вінницькій області підприємства-“мінімізатори”, як цукрові заводи ТОВ “Кристал”, податкове навантаження з податку на прибуток якого в другому кварталі 2009 р. у середньому складало близько 0,15% та ВАТ “Крижопільський цукровий завод”, податкове навантаження якого становило близько 0,004%. Необхідно відмітити також і те, що ці підприємства є основними платниками до місцевих бюджетів за місце розташуванням. Звертає увагу на себе той факт, що названі цукрові заводи є структурними елементами підприємств холдингового типу (рис. 2, 3).

Так, у результаті приватизації Фонд державного майна України (ФДМУ) разом з директором цукрового заводу ТОВ “Кристал” створили сільськогосподарське підприємство СВАТ “Браїлівське”, яке, орендуючи землі, вирощує зернові та технічні культури. Власником контрольного пакета акцій СВАТ “Браїлівське” до 17.09.2009 року було ТОВ “Турбо Інвест”, нині ж контрольний пакет акцій належить ТОВ “Констант Мебіус”.

Заслугує на увагу той факт, що директорат у СВАТ “Браїлівське” та ТОВ “Кристал” спільний. Саме тому можна стверджувати, що в цьому випадку “мінімізаторами” є не окремі елементи (підприємства), а вся інтегрована система (агломеративне формування).

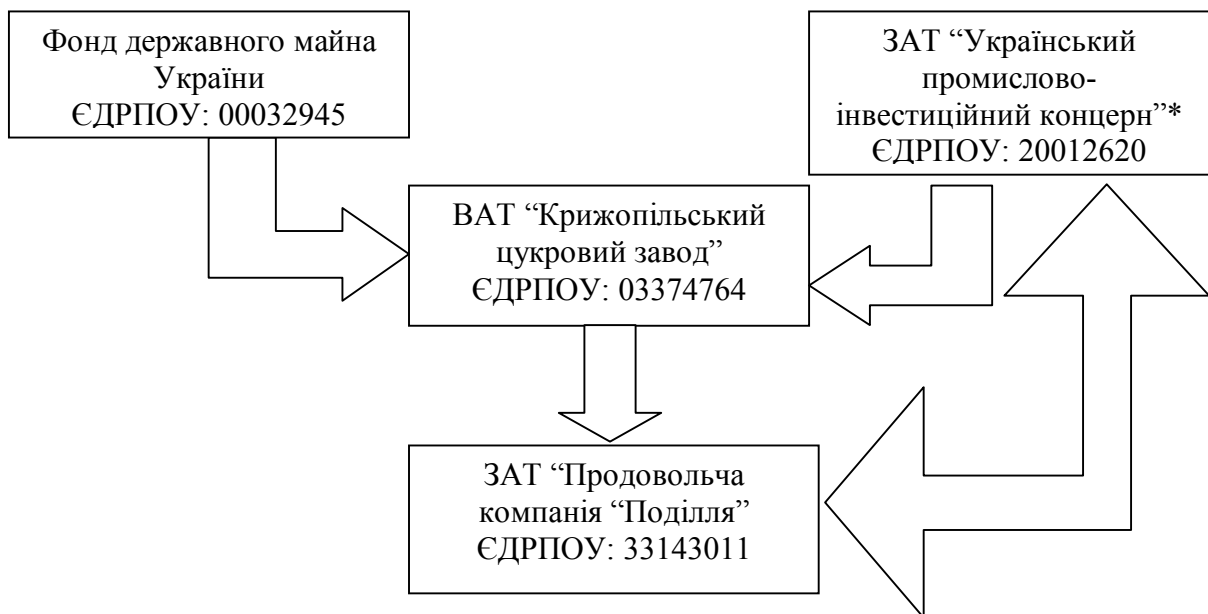
Мороз О.О., Семцов В.М. Нові типи сільськогосподарських підприємств та їх вплив на розвиток ...

*наглядову раду, а також ревізійну комісію очолюють нерезиденти України.
 Джерело: власні дослідження і дані державної установи "Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України" [19].

Рис. 2. Структура інтегрованого підприємства в АПК на прикладі СВАТ "Браїлівське"

*засновником підприємства є: (AGROPRODIMPEX CYPRUS LIMITED), Fairbrook Enterprises Limited, Willenhall Trading Limited, Ukrprominvest Holding Ltd. (Кіпр, о-в Мен, Панама).
 Джерело: власні дослідження, а також дані державної установи "Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України" [19].

Рис. 3. Структура інтегрованого підприємства холдингового типу в АПК на прикладі ЗАТ "Продовольча компанія "Поділля"

Щодо підприємства ЗАТ "Продовольча компанія "Поділля", то механізм його створення є аналогічним до моделі СВАТ "Браїлівське", тобто й ця інтегрована структура створена на базі сільськогосподарських підприємств-банкрутів, має контрольний пакет акцій цукрового заводу, а також має право вести торгівлю.

Формально нічого протизаконного в діяльності підприємств-"мінімізаторів" немає. Однак така практика має єдиний негативний соціальний наслідок – руйнування інфраструктури українського села. Викликає занепокоєння те, що державна влада, нерідко маючи частки капіталу в статутному фонді окремих підприємств, які входять

до структури інтегрованого підприємства, не протидіє зазначеному механізмові. Варто також відзначити й непоодинокі випадки порушення, наприклад, керівництвом СВАОТ “Брайлівське” норм чинного законодавства на ринку цінних паперів, про що відзначено в [19]. Проте санкції, які вживаються органами державної влади, є, на нашу думку, недостатніми (штрафи в розмірі 500 грн).

Доречно відмітити, що нині в органів державної влади відсутні ефективні законні інструменти впливу на підприємства-“мінімізатори”. Так, керівництво ДПА створює т. зв. “робочі групи”, які проводять бесіди з власниками (вищим менеджментом) сільськогосподарських підприємств щодо збільшення проплати коштів до бюджету, проте ці заходи не є обов’язкові для виконання.

Слід відзначити також, що більшість сучасних інтегрованих сільськогосподарських підприємств створені з використанням “системи участі” в капіталі. Як приклад розглянемо один з таких організаційних варіантів в АПК Вінницької області (рис. 4). Цей варіант створення інтегрованого сільськогосподарського підприємства охоплює територію Жмеринського, Шаргородського, Тиврівського, Оратівського, Барського та Тростянецького районів Вінницької області.

Проведений аналіз показав, що створення інтегрованих структур відбувається шляхом залучення портфельних (міноритарних) і прямих (ті, що мають контрольну частку в статутному фонді підприємства й беруть участь в управлінні) інвесторів. За таких умов зростає значення корпоративного управління, яке покликане шукати механізми балансу інтересів між зацікавленими учасниками (власниками, вищим менеджментом, персоналом, акціонерами, державою та ін.).

Необхідно відмітити, що суми коштів (інвестиційні потоки), які вносяться в статутні фонди, дуже різняться. Очевидно, це відображає складні й непрозорі схеми перехресного володіння активами підприємств. Так, при створенні сільськогосподарських підприємств відношення між внесками підприємств-засновників у статутний фонд, як бачимо, складав близько трьох порядків.

У результаті порівняльного аналізу встановлено, що ТОВ “Центр Дар” є підприємством, яке, створюючи сільськогосподарські підприємства, вносить у статутний фонд незначний капітал. Очевидно, саме власники цього підприємства є “центром інтеграції”, який контролює інтеграційну систему, зазначену на рис. 4.

Мороз О.О., Семцов В.М. Нові типи сільськогосподарських підприємств та їх вплив на розвиток ...

Цілком зрозуміло, що незначні внески у фонди новостворених підприємств є скоріше юридично необхідною формальністю.

На нашу думку, існує три варіанти пояснення цього явища: 1) засновники не хочуть або не можуть відкрито брати участь у бізнесі, а тому змушені (або бажають) бути завуальованими; 2) засновники бажають створити систему захисту корпоративної структури від ворожого поглинання (рейдерства), використовуючи стратегічні механізми, а саме – систему договорів (контрактів); 3) засновники бажають бути завуальованими, а також створити ефективну систему захисту від рейдерських атак. За будь-якого варіанта мова йде про організаційні схеми, які непідконтрольні суспільству, що само по собі вже є підґрунтям для різносторонніх конфліктних ситуацій. Необхідно відзначити, що створення корпоративних сільськогосподарських підприємств у такий спосіб значно ускладнює контроль з боку держави за суб’єктами господарської діяльності, а також створює передумови для здійснення непрозорих фінансових операцій.

ТОВ “Агро Балт”
ЄДРПОУ:34887335

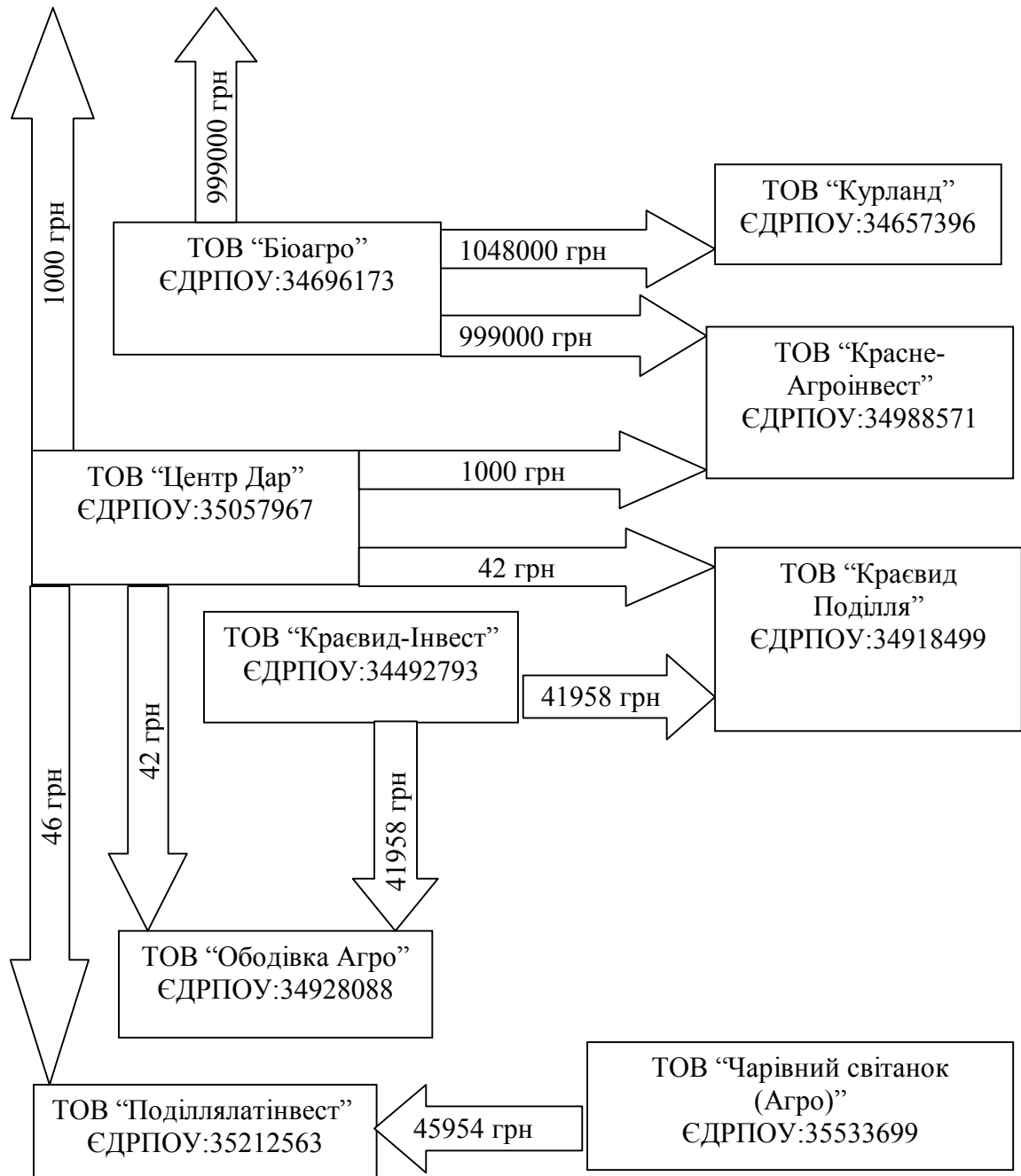

Рис. 4. Схема побудови інтегрованого сільськогосподарського підприємства шляхом використання "системи участі"

Висновки. Саме інтегровані сільськогосподарські підприємства є найбільш прибутковою (перспективною) організаційною формою господарювання (моделлю) у сучасному аграрному секторі. Проте водночас найбільшими підприємствами-“мінімізаторами” в АПК є великі підприємства холдингового типу. Саме ця категорія підприємств, володіючи значними фінансовими ресурсами та можливостями, упроваджує фінансові схеми, які дозволяють практично законно мінімізувати сплату податків і зборів. Власне тому необхідно розробити механізм, який протидіятиме отриманню прибутків з одночасною мінімізацією оподаткування. Зростає також необхідність посилення контролю за органами державної влади з метою протидії корупції, яка може проявлятися в наданні фінансових допомог і компенсацій, тому що нині якраз великі сільсько-

господарські підприємства корпоративного типу є найбільшими отримувачами таких допомог. Вихід із ситуації, що склалася, вбачаємо в посиленні контролю за порушеннями податкового законодавства у сфері АПК і загалом за діяльністю інтегрованих сільськогосподарських підприємств.

1. Пасхавер Б. Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 47–53.
2. Россоха В. В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В. В. Россоха // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 107–109.
3. Пизенгольц В. М. Агрохолдинги – формування устойчивого розвитку молочного скотарства / В. М. Пизенгольц // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 2. – С. 53–54.
4. Кириленко І. Г. Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 44–46.
5. Организация и функционирование агропромышленных формирований холдингового типа / [Ушачев И., Анисимов А., Югай А., Арашуков В.] // АПК : экономика, управление. – 2002. – № 3. – С. 25–35.
6. Мартемьянова Е. И. Некоторые аспекты управленческого учета в агропромышленных формированиях холдингового типа / Е. И. Мартемьянова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2004. – № 2. – С. 32–34.
7. Савченко Е. Стратегический курс развития аграрной экономики – создание крупных интегрированных формирований / Е. Савченко // АПК : экономика, управление. – 2007. – № 5. – С. 2–8.
8. Наумов С.А. Совершенствование кооперации и интеграции в агропромышленных формированиях холдингового типа в Южном федеральном округе / С. А. Наумов, О. И. Павлушкина // Достижения науки и техники АПК. – 2003. – № 9. – С. 4–7.
9. Ушачев И. Организационно-экономический механизм развития агрохолдингов / И. Ушачев, В. Арашуков // АПК : экономика, управление. – 2007. – № 5. – С. 9–14.
10. Михалюк В. Холдинги та можливості їх створення в Україні: на матеріалах комбикормової промисловості / В. Михалюк // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 4. – С. 7–9.
11. Сагдиев М. А. Интегрированные формирования в АПК / М. А. Сагдиев // Достижения науки и техники АПК. – 2004. – № 8. – С. 37–38.
12. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 688 с.
13. Лубков А. Н. Интеграция и дезинтеграция в агропромышленном секторе экономики / А. Н. Лубков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 6. – С. 1–6.
14. Ленин В. И. Избранные сочинения : в 10 т. / В. И. Ленин. – М. : Политиздат, 1985. – XXIV. – Т. 6 : 1910–1917. – 695 с. – (В надзаг.: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
15. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М. : Терра – книжный клуб, 2009. – 1040 с.
16. Офіційний сайт Верховної Ради України // <http://zakon.rada.gov.ua/>.
17. Діхтяр В. Пільги на сучасний лад / В. Діхтяр // Агроперспектива. – 2009. – № 7. – С. 10–13.
18. Сайт ДПА України // <http://www.sta.gov.ua>.
19. Сайт державної установи “Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України” // <http://www.smida.gov.ua>.

Рецензенти:

Мороз О.В. – доктор економічних наук, професор Вінницького національного технічного університету;

Мазур А.Г. – доктор економічних наук, професор Вінницького державного аграрного університету.